

<https://doi.org/10.15407/sofs2022.04.115>

УДК 94(477): 342.25 «192»

В.В. КАБАЧЕК, кандидат історичних наук, доцент
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
вул. Кирпичова, 2, 61002, Харків, Україна
e-mail: vladimirkabacek@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7345-4340>

ІСТОРИКО-НАУКОВИЙ АНАЛІЗ ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ У МАТЕРІАЛАХ МІСЦЕВИХ ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ ОРГАНІВ УСРР У 1920-х рр.

Стаття присвячена проблемам «коренізації» (українізації), що знайшли відображення у матеріалах місцевих органів радянської влади. Регіоном дослідження обрано столичну на той час Харківщину. Розглядаються протоколи та стенограми засідань міської ради, доповнені протоколами і стенографічними звітами окружних та районних з'їздів рад Харківщини та їхніх виконкомів. Автор вважає, що цей тип джерел, особливо для 1920-х рр., відрізняється високим рівнем відвертості, дозволяє зрозуміти точку зору депутатів — пересічних робітників, селян і працівників низового радянського апарату, іноді навіть не з конкретних виступів, а із реплік і вигуків, збережених у стенограмах. На підставі аналізу вказаних джерел зроблено висновок, що проблеми, пов'язані з українізацією, які знайшли відображення в матеріалах місцевих радянських органів, залишаються актуальними, а з окремих сюжетів можливі прямі аналогії з нещодавнім минулим і сьогоденням. Найбільш значущими з-серед них є такі: нереальність первісно встановлених термінів, що вело до їх подальшої зміни і пролонгації; погана

Цитування: Кабачек В.В. Історико-науковий аналіз відображення процесів українського національного відродження у матеріалах місцевих представницьких органів УСРР у 1920-х рр. *Наука та наукознавство*. 2022. № 4 (118). С. 115—127. <https://doi.org/10.15407/sofs2022.04.115>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2022. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

якість низового радянського апарату, значною мірою пов'язана з низькою заробітною платою; небажання радянських службовців вивчати державну мову, її недостатнє вживання ними у повсякденному житті, що вело до втрати вже здобутих знань і навичок. Досить складним був і перехід на українську в традиційно російськомовному Харкові, навіть на рівні міської ради, де більшість становили харківські робітники. Характерно, що критика на адресу керівництва за недостатню українізацію лунала не українською, а російською. Показовою є і проблема українізації освіти, яка особливо гальмувалася труднощами з українізацією викладачів спеціальних технічних предметів у галузі професійної освіти. Останнє стосувалося середньої освіти, проте аналогічним було становище і у вищій технічній освіті, що знаходилася поза межами компетенції місцевих радянських органів. Водночас яскравою рисою «коренізації» стала наявність у тогочасній столиці УСРР низки шкіл, де навчання велося мовами національних меншин. Автором доведено, що матеріали місцевих радянських органів, насамперед протоколи і стенографічні звіти засідань, є цінним джерелом у дослідженні процесів українського національного відродження 1920-х рр.

Ключові слова: українське національне відродження 1920-х рр., Харківщина, політика «коренізації», протоколи і стенографічні звіти засідань місцевих радянських органів, українізація державного апарату, українізація освіти.

Передісторія досліджень. Проблеми українського національного відродження 1920-х рр., значною мірою пов'язаного з політикою «коренізації», яка на більшій частині території УСРР (там, де не було національних меншин із компактним проживанням) проводилася у вигляді українізації, у різний час привертала увагу суспільства: у 1920-х рр. про неї писали керівники більшовицької партії та провідники українізації [1—6], а після згортання українізації певні згадки про неї бачимо або у представників української діаспори, які критично ставилися до більшовиків та їхньої політики [7, 8], або у працях вітчизняних дисидентів [9].

Повернення інтересу до політики «коренізації» та пов'язаного з нею українського національного відродження 1920-х рр., який супроводжувався серйозними науковими дослідженнями, спостерігалось на останньому етапі існування СРСР, у часи «перебудови», та, зрозуміло, після здобуття Україною незалежності. Виходять численні статті [10—14], захищаються дисертації [15—18], з'являються авторські та колективні монографії, а також бібліографічні покажчики за участю Г.Г. Єфіменка, Т.О. Комаренко, М.А. Шипович, П.М. Бондарчука, В.М. Даниленко, В.А. Смолія, Л.М. Гриневич, О.О. Ковальчук, В.В. Масненко, В.М. Чумак та інших учених, присвячені різним аспектам проблеми, у т. ч. процесам згортання українізації, аналізу напрямів історичних досліджень з цього питання, узагальнюючі праці [19—24]. Ретельно вивчаються погляди прихильників і противників українізації у більшовицькому

керівництві, зокрема теорія «боротьби двох культур» [25]. Професійні дослідники з метою популяризації своїх поглядів раз у раз звертаються до публіцистичного жанру [26]. Процеси українізації стали також предметом спеціальних досліджень зарубіжних істориків із досить різними поглядами на історичний процес: від росіянки О.Ю. Борисенок [27] до американців Т. Мартіна [28] та Дж. Мейса [29].

Як показав огляд літературних джерел, на тему, пов'язану з політикою українського національного відродження 1920-х рр., напрацьовано чималий фактичний матеріал, особливо протягом останніх тридцяти років, проте історики майже не використовують такі важливі історичні джерела, як протоколи і стенографічні звіти засідань місцевих представницьких органів влади — місцевих рад робітничих, солдатських і червоноармійських депутатів. Хоча цей тип джерел, особливо для 1920-х рр., відрізняється високим рівнем відвертості, він дозволяє зрозуміти точку зору депутатів — пересічних робітників, селян і працівників низового радянського апарату, іноді навіть не з конкретних виступів, а із реплік і вигуків, збережених у стенограмах. Важливо, що вказані протоколи і стенографічні звіти здебільшого не призначалися для публікації, як це подекуди траплялося на початку 1920-х років, а відтак не піддавалися подальшому редагуванню і «пригладжуванню».

Мета статті — надати результати історико-наукового аналізу відображення процесів українського національного відродження у матеріалах місцевих органів радянської влади УСРР у 1920-х рр., насамперед протоколах і стенографічних звітах їхніх засідань.

Регіоном дослідження обрано столичну на той час Харківщину, а об'єктом дослідження — протоколи і стенографічні звіти міської ради, доповнені стенограмами і протоколами окружних і районних з'їздів рад Харківщини, а також протоколами пленумів виконкомів відповідного рівня.

У процесі написання статті переважно використовувалися матеріали фондів Харківської міськради (Р-408) та Харківського окрвиконкому (Р-845) Харківського обласного державного архіву.

Зрозуміло, з різних причин не всі депутати і «сововетработники» були задоволені курсом на українізацію. Проте ексцеси на зразок того, що стався на VIII Чернігівській губернській конференції КП(б)У в січні 1921 р., коли один з її делегатів почав виступати українською, а з місць пролунали роздратовані вигуки із закликами «говорить на понятном языке»¹, які зберегла стенограма² на засіданнях представницьких орга-

¹ Збережено мову оригіналу.

² Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 1: ЦК КП(б)У, оп. 20, спр. 570, арк. 81.

нів Харківщини після офіційного проголошення політики «коренізації» у 1923 р., загалом не траплялися. Курс на необхідність українізації ніхто відкрито не заперечував, але пов'язані з нею проблеми рядові депутати та місцеві чиновники упродовж 1920-х рр., на відміну від подальших років, обговорювали досить відверто і емоційно, що вкотре засвідчує відносно достовірність вказаного типу джерел.

Новизна постановки проблеми полягає у виконанні комплексного аналізу стенограм і протоколів засідань представницьких органів влади Харківщини у 1920-х рр., на яких прямо чи опосередковано обговорювалися питання українського національного відродження, що дало змогу виявити ставлення пересічних депутатів і низових працівників радянського апарату до українізації, з'ясувати труднощі, з якими стикалася ця політика на низовому рівні. Переважну більшість указаних джерел уперше введено до наукового обігу.

Викладення основного матеріалу. Досить показовим для більшовицької українізації стало застосування натискних методів «вирішального штурму» без урахування наявних ресурсів і реальних можливостей. Зокрема, на засіданні президії Харківського губвиконкому (яка водночас була і президією Харківської міськради, бо міські ради в УСРР на той час не мали ані власного бюджету, ані власного виконавчого органу) у січні 1924 р. безапеляційно ставилося завдання «українізацію діловодства завершити до 1 травня 1924 року»³.

Уже невдовзі цей термін було змінено через його явну нереальність: на розширеній нараді президії губернського виконавчого комітету з головами окружних виконкомів і завідувачами фінвідділів 1—2 червня того ж року було констатовано, що вищевказане рішення досі не виконано і ставилося завдання — принаймні протоколи президії губвиконкому оприлюднювати українською з 3 червня 1924 р. (тобто з наступного засідання), а українізацію держапарату в губернії завершити до 1 серпня 1924 р.⁴ Але невдовзі цей термін знову подовжили — вже до 1 січня 1925 р.⁵

Проте і до цього часу повну українізацію державного апарату не було здійснено. Заважав брак учителів і відповідної навчальної літератури, а також відверте небажання низових працівників вивчати мову. Це засвідчують і резолюції II Харківського окружного з'їзду рад, що відбувся вже навесні 1925 р. (саме тоді губернський рівень було ліквідовано, і функції Харківського губвиконкому перейшли до окружного виконавчого комітету), — на ньому ставилося завдання протягом по-

³ Державний архів Харківської області (далі — ДАХО), ф. Р-408, оп. 2, спр. 554, арк. 5.

⁴ Там само, арк. 123—124.

⁵ Там само, арк. 195.

точного року «перевести все діловодство на українську в районах і селах з переважанням українського населення»⁶.

Певною мірою це опосередковано засвідчують і документи наступних років, наприклад, матеріали III з'їзду рад Зміївського району Харківського округу (10—12 квітня 1926 р.). Під час обговорення доповіді про роботу Харківського окрвиконкому⁷ працівники низового радянського апарату (насамперед сільрад) піддали окрвиконком гострій критиці за те, що у російські села він надсилає циркуляри і розпорядження українською мовою. Представнику окрвиконкому⁸ Железнодорожському, який виступав із доповіддю, у заключному слові довелося ледве не виправдовуватися з цього приводу. Серед іншого він відзначив: «Ми проводимо національну політику не заради українізації, а для того, щоб кожне національне село має розмовляти своєю мовою»⁹.

З одного боку, українізація мала стосуватися не стільки населення, а саме держапарату, всім працівникам якого вже давно належало (принаймні в теорії) вивчити українську на відповідному рівні, що допоможе їм зрозуміти зміст указаних циркулярів і розпоряджень. З іншого — варто зважувати на реалії 1920-х рр.: мізерні зарплати працівників сільського та навіть районного рівня значною мірою обумовлювали їх низький якісний рівень. Так, делегати III окружного з'їзду рад Харківщини, що відбувся у травні того ж 1926 р., скаржилися, що на таку зарплату дуже важко знайти у сільську раду секретаря та навіть діловода¹⁰; заклик до уряду покращити матеріальне становище низових працівників знайшов відображення навіть у резолюції цього окружного з'їзду¹¹. Зрозуміло, що за таких обставин повсюдним явищем було погане знання законів низовими працівниками, а відтак раз у раз заводилися справи прокуратурою, і щоб якось виправити ситуацію, делегати вказаного окружного з'їзду навіть пропонували запровадити спеціальну посаду юридичного консультанта хоча б на районному рівні¹². А про досконале знання двох мов, яке давало б змогу робити зрозумілий переклад, навіть і не йшлося.

⁶ ДАХО, ф. Р-845, оп. 3, спр. 20, арк. 358.

⁷ Звіти вищих органів на засіданнях нижчих були звичайною практикою 1920-х років: так само Рада народних комісарів УСРР нерідко звітувала на Харківських окружних з'їздах рад (див. напр.: ДАХО, ф. Р-845, оп. 2, спр. 142, арк. 365; спр. 366, арк. 41—78).

⁸ Після завершення адміністративної реформи 1922—1925 рр. з ліквідацією губерній органи окружного рівня стали найвищими на місцевому рівні.

⁹ ДАХО, ф. Р-845, оп. 2, спр. 388, арк. 5 зв.

¹⁰ ДАХО, ф. Р-845, оп. 2, спр. 366, арк. 80, 86—87 та ін.

¹¹ ДАХО, ф. Р-845, оп. 3, спр. 20, арк. 259—260.

¹² ДАХО, ф. Р-845, оп. 2, спр. 366, арк. 93.

До того ж цілком вірогідно, що до делегатів Зміївського районного з'їзду рад дійшли чутки про плани утворення в УСРР не лише окремих російських національних сільських рад, а й російських національних районів, що підштовхнуло їх до більш рішучої критики дій окружного керівництва. Між іншим, російські національні райони в межах Харківського округу дійсно були утворені, але трохи пізніше, проте Зміївський район через переважання в ньому саме українського населення до їх числа не потрапив.

Що стосується національних рад, то у резолюції II окружного з'їзду рад Харківщини (1925 р.) за доповіддю уряду УСРР міститься такий пасаж: «Вітаючи створення Автономної Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки [у складі УСРР — В.К.] окружний з'їзд рад прохає Робітничо-Селянський уряд вжити рішучих заходів до звільнення трудящих Бессарабії від гноблення румунських поміщиків та з'єднання Бессарабії з Молдавською Радянською Республікою»¹³. Зрозуміло, що цей фрагмент резолюції носив суто політико-ідеологічний характер, проте для нас він цікавий з погляду на знання подальшої долі території МАРСР у радянський (після 1940 р.) та пострадянський час.

Досить важливі цифри, що відображають процес коренізації та українізації шкільної освіти міста Харкова, наведено у доповіді президії Харківської міськради на її пленумі 25 жовтня 1926 р. У 1925/1926 навчальному році у місті нараховувалося 16 українських, 34 російських, три єврейських, а також по одній польській, татарській та вірменській школі (крім того, в деяких школах працювали класи з мовою навчання інших національних меншин, якщо їхніх дітей не вистачало на відкриття окремої школи). Натомість уже у 1926/1927 навчальному році була 21 українська школа і 30 російських, а кількість єврейських, польських, татарських і вірменських шкіл не змінилася¹⁴. При цьому з року в рік зростав і відсоток охоплення дітей шкільною освітою: за планом на 1926/1927 навчальний рік він мав скласти 84 %, значно перевершуючи дореволюційні показники¹⁵.

У подальшому окружний відділ народної освіти, що звітував про свою роботу перед депутатами на пленумі Харківської міської ради 29—30 серпня 1927 р.¹⁶, переймався проблемою недостатньої кількості українських шкіл у центрі міста, через що було запропоновано українізувати ще дві школи саме в центральних районах¹⁷. Водночас у резолю-

¹³ ДАХО, ф. Р-845, оп. 3, спр. 20, арк. 355.

¹⁴ ДАХО, ф. Р-408, оп. 4, спр. 84, арк. 21.

¹⁵ Там само, арк. 18.

¹⁶ Міського відділу через брак відповідних виконавчих структур на міському рівні у 1920-х рр. в УСРР не існувало.

¹⁷ ДАХО, ф. Р-408, оп. 4, спр. 283, арк. 58.

ції пленуму міськради знайшов відображення той факт, що порівняно із системою загальних шкіл соціального виховання українізація досить мляво просувалася у системі професійної освіти. Це пояснювалося як браком спеціальної літератури, так і значними труднощами з українізацією викладачів спеціальних технічних предметів¹⁸.

Станом на кінець 1920-х рр. (липень 1929 р.) кількість українських шкіл у Харкові (41 %) перевищила загальну частку українського населення в місті (35 %). Товариш М.Д. Межуєв (голова окружної інспекції народної освіти — так тепер офіційно називався колишній окружний відділ народної освіти), який 1 липня 1929 р. навів ці цифри пленуму міської ради під час доповіді з національно-культурного будівництва, пояснював це не політикою влади, а прагненнями самих харків'ян, зокрема бажанням багатьох представників російського та єврейського населення віддавати своїх дітей до українських шкіл, хоча при цьому не уточнював, у який спосіб з'ясовані побажання батьків і як вони враховані при українізації шкіл у центрі міста¹⁹. Водночас зростав відсоток дітей шкільного віку, охоплених шкільною освітою, сягнувши 93 % (до революції цей показник у місті не перевищував 55 %), істотно зменшувалася неписьменність серед дорослих, а навчання грамоті дорослих велося переважно рідною для них мовою²⁰.

Повертаючись до проблем українізації державного апарату, варто відзначити, що на окружному рівні на Харківщині цей процес завершився принаймні у середині 1920-х рр. Тож протоколи засідань окрвиконкому, стенограми засідань окружних з'їздів рад, як і самі засідання, велися українською, нею ж виступала переважна більшість делегатів і членів виконкому. Але цього не можна сказати про Харківську міську раду, пленуми якої навіть наприкінці 1920-х рр. проводилися та стенографувалися російською.

Трагікомічний випадок стався на пленумі Харківської міської ради 12—13 лютого 1929 р. Депутат Малинчак у своєму досить емоційному виступі піддав гострій критиці різні аспекти діяльності з управління містом і, серед іншого, торкнувся українізації²¹: «Я остановлюсь на украинизации, что сделано в отношении украинизации. Очень мало сделано. Если посмотреть, как работают наши секции²², так мы никогда не слышим, чтобы председатель или секретарь [секції — В.К.] выступали на украинском языке. И здесь товарищ председатель [міської ради, на

¹⁸ Там само, арк. 63.

¹⁹ ДАХО, ф. Р-408, оп. 4, спр. 125, арк. 158.

²⁰ Там само, арк. 133.

²¹ Збережено мову оригіналу.

²² Поточна робота депутатів міськради відбувалася у секціях за напрямами, якими керували апаратні працівники.

той момент товариш Г.М. Бородай — В.К.] выступал на русском языке, никуда не годится такая работа!..» Щоправда, його останні слова потонули у дружному реготі залу при вигуках: «А ти чому російською говориш?», які зберегла стенограма²³.

Набагато більш серйозна розмова з проблем українзації державного апарату відбулася на V окружному з'їзді рад Харківщини, що проходив 27—30 квітня того ж року. Зокрема, у доповіді з питань культурного будівництва (розглядалася як співповідь до загальної доповіді голови окрвиконкому А.І. Буценка), з якою виступив уже згаданий нами завідувач окружної інспекції народної освіти М.Д. Межуєв, відзначалося, що попри проведену українізацію, через незначне вживання української у повсякденному житті чиновники, що формально склали іспит на знання української, втрачають кваліфікацію і навички володіння мовою. Проблема була настільки серйозною, що навіть знайшла відображення у резолюції з'їзду. Зокрема, констатовалося, що «повсякденно українська мова в практичній роботі вживається мало», наслідком чого стає те, що «спостерігається значний рецидив української неписьменності» серед працівників радянського апарату²⁴.

Висновки. Огляд архівних матеріалів показав, що проблеми, пов'язані з українізацією, які знайшли відображення в матеріалах місцевих радянських органів, залишаються актуальними, а з окремих сюжетів можливі прямі аналогії з нещодавнім минулим і сьогоденням. Серед них відзначимо такі: нереальність первісно встановлених термінів, що вело до частоті їх пролонгації; недостатня грамотність низового радянського апарату, значною мірою пов'язана з низькими заробітними платами; небажання чиновників вивчати державну мову, її недостатнє вживання службовцями у повсякденному житті, що вело до втрати здобутих знань і навичок. Досить складним був і перехід на українську в традиційно російськомовному Харкові, навіть на рівні міської ради, більшість якої становили харківські робітники. Характерно, що критика на адресу міського керівництва за недостатню українізацію лунала також не українською, а російською. Дуже показовими є і проблеми українізації освіти, яка особливо гальмувалася труднощами з українізацією викладачів спеціальних технічних предметів у галузі професійної освіти. Останнє стосувалося середньої професійної освіти, але вочевидь не меншими проблеми були і з українізацією вищої технічної освіти. Водночас яскравою рисою «коренізації» стала наявність у тогочасній столиці УСРР кількох шкіл національних меншин.

Відтак матеріали місцевих радянських органів, насамперед протоколи і стенографічні звіти засідань, є цінним джерелом для аналізу про-

²³ ДАХО, ф. Р-408, оп. 4, спр. 124, арк. 47.

²⁴ ДАХО, ф. Р-845, оп. 3, спр. 3459, арк. 172.

цесів національного відродження України у 1920-х рр., яким, на жаль, доволі рідко користуються дослідники. Проте широке їх застосування (у т. ч. в інших регіонах) зможе додати і яскравих барв, і правдивості до загальної картини, що відображає ті суперечливі події.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Затонський В. Національна проблема на Україні. Харків: Держ. вид-во України, 1927. 96, [1] с.
2. Каганович Л. Українізація партії і боротьба з ухилами. Вісті ВУЦВ. 1927. 27 вересня.
3. Косіор С. За ленінську національну політику. Харків, 1930.
4. Скрипник М. За ленінську національну політику. Будівництво Радянської України. Вип. 1. Харків, 1929.
5. Хвиля А. Национальный вопрос на Украине. Харьков, 1926.
6. Шумський О. Ідеологічна боротьба в українському культурному процесі. *Більшовик України*. 1927. № 2. С. 11—25.
7. Смаль-Стоцький Р. Українська мова в Советській Україні. Варшава, 1936. 270 с.
8. Шевельов Ю. Українізація: радянська політика 1925—1932 років. *Сучасність*. 1993. № 5. С. 36—57.
9. Дзюба І. Українізація та її розгром. Інтернаціоналізм чи русифікація? Київ, 1998. URL: <http://litopys.org.ua/idzuba/dz.htm> (дата звернення: 20.06.2022).
10. Бачинський Д. Інтелігенція в українізаційних процесах 1920-х — початку 30-х рр.: історіографія питання. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. 2007. № 12. С. 309—323.
11. Горбач Н. Українізація: злет і трагедія (з досвіду ідейно-теоретичної боротьби на Радянській Україні у 20-х роках). *Жовтень*. 1989. № 2. С. 78—85.
12. Даниленко В.М. До витоків політики «українізації». *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. Вип. 1. Київ, 1993. С. 53—67.
13. Кульчицький С. Курс — українізація. *Родина*. 1999. № 8. С. 108—110.
14. Лозицький В.С. Політика українізації в 20—30-х роках: історія, проблеми, уроки. *Український історичний журнал*. 1989. № 3. С. 46—55.
15. Борисенко М.В. Літературні організації в суспільно-політичному житті України (1920—1932 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01. КНУ ім. Т. Шевченка. Київ, 1999. 20 с.
16. Верменич Я.В. Здійснення українізації у 20—30-х роках: політичні і культурні проблеми: автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01. КДУ ім. Т. Шевченка. Київ, 1994. 23 с.
17. Колісник К.Є. Проведення політики українізації на Харківщині в 1923—1932 роках: автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01. ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2000. 23 с.
18. Черкаський А.В. Національно-культурне будівництво на півдні України у 20-ті роки: дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01. ОДУ. Одеса, 1994. 192 с.
19. Єфіменко Г. Національно-культурна політика ВКП(б) щодо радянської України (1932—1938). Київ: Ін-т історії України НАН України, 2001. 304 с.

20. Комаренко Т.О., Шипович М.А. Влада і літературно-мистецька інтелігенція радянської України: 20-ті роки ХХ ст. Київ: Ін-т історії України НАН України, 1999. 61, [1] с.
21. Політика коренізації в радянській Україні (1920—1930-ті рр.). Наук.-допоміж. бібліограф. покажчик / Упоряд. та авт. вступ. ст.: П. Бондарчук, В. Даниленко, Г. Єфіменко. Київ: Інститут історії України НАН України, 2003. 219 с.
22. Солдатенко В.Ф. Незламний. Життя і смерть Миколи Скрипника. Київ: Пошук. Вид. агентство «Книга пам'яті України», 2002. 352 с.
23. «Українізація» 1920—30-х років: передумови, здобутки, уроки / Відп. ред. В.А. Смолій. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2003. 392 с.
24. Шаповал Ю. Олександр Шумський. Життя, доля, невідомі документи: дослідження, архівні матеріали. Київ—Львів: Україна модерна; Укр. пропілеї, 2017. 742 с.
25. Парахіна М. Теорія «боротьби двох культур» — у пошуках російсько-українського історіографічного консенсусу (минуле і сучасне однієї концепції). *Український історичний збірник*. 2012. Вип. 15. С. 303—316.
26. Кралюк П. Українізація у 1923—1932 роках. Український національний рух становив загрозу для влади СРСР. Радіо Свобода. 26 квіт. 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30576563.html> (дата звернення: 20.06.2022).
27. Борисенко Е.Ю. Феномен советской украинизации. 1920—1930-е годы. Москва: Европа, 2006. 256 с.
28. Мартин Т. Империя положительной деятельности. Нации и национализм в СССР, 1923—1939 / Пер. с англ. О.Р. Щелоковой. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН); Фонд «Президентский центр Б.Н. Ельцина», 2011. 663 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/10724> (дата звернення: 20.06.2022).
29. Мейс Дж. Комунізм та дилеми національного визволення: Національний комунізм у Радянській Україні, 1918—1933 / Пер. з англ. М. Яковлева. Київ: Видавничий дім «КОМОРА», 2018. 496 с.

Одержано 20.06.2022

REFERENCES

1. Zatonsky, V. (1927). *National problem in Ukraine*. Kharkiv: State Publishing House of Ukraine [in Ukrainian].
2. Kahanovych, L. Ukrainization of the party and the fight against biases. *News of VUCVK*, 1927, September 27 [in Ukrainian].
3. Kosior, S. (1930). *For Lenin's national policy*. Kharkiv [in Ukrainian].
4. Skrypnyk, M. (1929). For Lenin's national policy. *Building the Soviet Ukraine*. Vol. 1. Kharkiv [in Ukrainian].
5. Khvyliya, A. (1926). *National issue in Ukraine*. Kharkiv [in Russian].
6. Shumskyi, O. (1927). Ideological struggle in the Ukrainian cultural process. *Bolshevik of Ukraine*, 2, 11–25 [in Ukrainian].
7. Smal-Stotskyi, R. (1936). *The Ukrainian language in the Soviet Ukraine*. Warsaw [in Ukrainian].
8. Shevelyov, Yu. (1993). Ukrainization: Soviet policy of 1925–1932. *Modernity*, 5, 36–57 [in Ukrainian].

9. Dziuba, I. (1998). Ukrainization and its defeat. *Internationalism or Russification?* Kyiv. URL: <http://litopys.org.ua/idzuba/dz.htm> (last accessed: 06.20.2022) [in Ukrainian].
10. Bachynskyi, D. (2007). The intelligentsia in the ukrainization processes of the 1920s and early 30s: historiography of the issue. *Ukraine of the 20th century: culture, ideology, politics*, 12, 309–323 [in Ukrainian].
11. Horbach, N. (1989). Ukrainization: rise and tragedy (from the experience of ideological and theoretical struggle in the Soviet Ukraine in 20s). *October*, 2, 78–85 [in Ukrainian].
12. Danylenko, V.M. (1993). The origins of the “Ukrainization” policy. *Ukraine of the 20th century: culture, ideology, politics*, 1, 53–67 [in Ukrainian].
13. Kulchytyskyi, S. (1999). Course – Ukrainianization. *Motherland*, 8, 108–110 [in Russian].
14. Lozytsky, V.S. (1989). Ukrainization policy in the 20s and 30s: history, problems, lessons. *Ukrainian Historical Journal*, 3, 46–55 [in Ukrainian].
15. Borysenko, M.V. (1999). *Literary organizations in the social and political life of Ukraine (1920–1932)*. Extended abstract of candidate’s thesis. Kyiv National Taras Shevchenko University [in Ukrainian].
16. Vermenych, Ya.V. (1994). *Implementation of Ukrainization in the 20s and 30s: political and cultural problems*. Extended abstract of candidate’s thesis. Kyiv National Taras Shevchenko University [in Ukrainian].
17. Kolisnyk, K.E. (2000). *Implementation of the Ukrainization policy in the Kharkiv region in 1923–1932*. Extended abstract of candidate’s thesis. V.N. Karazin Charkiv National University [in Ukrainian].
18. Cherkasky, A.V. (1994). *National and cultural building in the south of Ukraine in the 20s*. Candidate’s thesis. Odesa State University [in Ukrainian].
19. Yefimenko, H. (2001). *National and cultural policy of the CPSU(b) concerning the Soviet Ukraine (1932–1938)*. Kyiv: Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
20. Komarenko, T.O., & Shipovich, M.A. (1999). *Government and the literary and artistic intelligentsia of the Soviet Ukraine: the 20s of the 20th century*. Kyiv: Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
21. Bondarchuk, P., Danylenko, V., & Yefimenko, G. (Eds.) (2003). *Policy of indigenization in Soviet Ukraine (1920–1930s). Scientific reference bibliographic index*. Kyiv: Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
22. Soldatenko, V.F. (2002). *Adamantine. The life and death of Mykola Skrypnyk*. Kyiv: Poshuk. Printing and Publishing House “Memory Book of Ukraine” [in Ukrainian].
23. Smolii, V.A. (2003). *“Ukrainization” of the 1920s–30s: background, achievements, lessons*. Kyiv: Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
24. Shapoval, Yu. (2017). *Oleksandr Shumskyi. Life, fate, unknown documents: research, archival materials*. Kyiv–Lviv: Modern Ukraine; Ukr. Propylaea [in Ukrainian].
25. Parakhina, M. (2012). Theory of “struggle of two cultures”: in search of Russian-Ukrainian historiographical consensus (past and present of one concept). *Ukrainian historical collection*, 15, 303–316 [in Ukrainian].

26. Kralyuk, P. Ukrainization in 1923–1932. The Ukrainian national movement posed a threat to the authorities of the USSR. *Radio Svoboda*, 2020, April 26. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30576563.html> (last accessed: 06.20.2022) [in Ukrainian].
27. Borisenok, E.Yu. (2006). *The phenomenon of Soviet Ukrainization. 1920—1930 s.* Moscow: Europe [in Russian].
28. Martin, T. (2011). *The Affirmative Action Empire. Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939.* Transl. from English. Moscow: Russian Political Encyclopedia (ROSSPEN); Foundation “Presidential Center of B.N. Yeltsin”. URL: <http://resource.history.org.ua/item/10724> (last accessed: 06.20.2022) [in Russian].
29. Mace, J. (2018). *Communism and the Dilemmas of National Liberation: National Communism in Soviet Ukraine, 1918–1933.* Transl. from English. Kyiv: “KOMORA” Publishing House [in Ukrainian].

Received 20.06.2022

V.V. Kabachek, PhD (History), associate professor
National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”
Kyrpychov str., 2, 61002, Kharkiv, Ukraine
e-mail: vladimirkabacek@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7345-4340>

DOCUMENTATION OF UKRAINIZATION
PROCESSES IN RECORDS OF LOCAL REPRESENTATIVE
BODIES IN 1920s: A SCIENCE HISTORY ANALYSIS

The article is devoted to the issue of “rootization” (Ukrainization), which found reflection in records of the local soviet authorities. This case study focuses on the Kharkiv Region, being the metropolitan one at that period. Subject to review are records (protocols) and transcripts of the city council sessions complemented by the transcripts and records of district conventions of Kharkiv region councils and their executive committees. The author believes that this type of sources, especially for 1920’s, features high level of frankness and allows to understand the viewpoint of deputies who were common workers, peasants and rank-and-file public officials not only from their particular addresses but from their remarks and shouts preserved in the transcripts. By investigating the above sources, the author comes to the conclusion that the problems with Ukrainization process, reflected in records of soviet authorities, have remained relevant by now, with some stories found therein showing similarities with recent past and present day. The most significant problems are as follows: impracticality of the initially set deadlines, which led to their further change and extension; poor competence of rank-and-file officials because of low wages; the unwillingness of soviet officials to study the official language, its insufficient application in everyday life resulting in the losses of already acquired competences and skills. Transition to the Ukrainian language was rather difficult in traditionally Russian-speaking Kharkiv even within the city council where the majority were Kharkiv workers. It is also remarkable that the criticism addressed to the authorities for insufficient Ukrainization tended to be pronounced in Russian rather than Ukrainian. An indicative problem was the one connected with Ukrainianization of the

education that faced heavy obstacles due to the need for Ukrainianization of educators who taught technical subjects in the professional education. This problem was faced by the secondary education, but the situation was similar with the higher technical education (which was beyond the competence of local authorities). At the same time, the existence of schools teaching in languages of national minorities in the then capital of the Soviet Ukraine was a remarkable feature of “rootization”. The author demonstrates that records of local soviet authorities, verbatim records of sessions in particular, can offer a valuable source in exploring the Ukrainian national revival processes in 1920s.

Keywords: *Ukrainian national revival in 1920s, Kharkiv region, “rootiration” policy, verbatim records and transcripts of local soviet authorities’ sessions, Ukrainization of state apparatus, Ukrainianization of education.*